

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az Érdy-kódex kora.

Az Érdy-kódex korával *Érdy János* foglalkozott először s a kézirat leírásának idejét az 1490. és 1527. évek közé tette.¹ E felfogással szemben *Volf György*nek sikerült kimutatnia, hogy a kódex «utolsó negyed része 1527-ben készült s minthogy november 23-ára megvolt, 11 hónap sem kellett rá. A többi háromnegyed résznek így úntig elég három esztendő. Eszerint a kódex eleje 1524-re esnék.» Eddig, — mint később kitűnik — helyes a következtetés. Téves azonban a további: «De még ennyi is sok. Tekintetbe kell vennünk, hogy kódexünket igen számos jel kompiláló másolatnak bizonyítja, valamint azt is, hogy szerzetes írta, aki tehát elegendő idővel rendelkezett, s akinek írásából ítélve, foglalkozása lehetett a másolás».²

Állítsuk szembe *Volf György* szavaival magának a kódexírónak nyilatkozatát: «... Quamquam impericie mee non ignarus, tantique laboris minime ante expertus prefertim intali arciori ordine ubi et tempus et facultas tale quid operandi denegatur pre exerciciorum spiritualium occupatione . . .»³ Tehát a kódexíró nem rendelkezett elegendő idővel s nem is volt nagyon járatos az efajta munkában.

Nem állja meg helyét *Volf*nak e hibás alapra épített további következtetése sem: «Gyakorlott másoló, mindamellett, hogy nem egy munkából írta le, ha csak 1526-ban fogott is bele, 1527 november 23-ára bízvást elvégezhetette. Hogy magában 1527-ben, tehát nem egészen 11 hónap alatt is elkészíthette volna, az a munka nagy terjedelme miatt nem valószínű. Azért az én véleményem szerint kódexünk 1526 és 1527 közé teendő».

Ezzel szemben helyesnek tekintjük *Volf* előbbi véleményét, mely szerint «a kódex eleje 1524-re esnék».

Erre az eredményre az Érdy-kódex mozgó-vasárnapjainak figyelembevételével jutunk. A vízkereszt utáni vasárnapok mozgó-vasárnapok; számuk mindig a husvétől függ. Ha a husvét korábban van, a vasárnapok száma kevesebb, ha pedig később van, akkor meg több. Egészen 5-ig.⁴

¹ Tudománytár. I. köt. 217. l.

² Nyelvemléktár. IV. köt. V. kk. ll.

³ Nyelvemléktár. IV. köt. XXIII. l. 13—16. s.

⁴ Tárgyalásomban a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött két kart-hauzi Missalet — Missale Carthusiense ex Lit. 1170 (1509-ből) és Missale

Nézzük az Érdy-kódex mozgó-vasárnapjainak számát. Azt találjuk, hogy a mozgó vasárnapok közül 4 van meg a kódexben. Nevezetesen :

Érdy K.		Miss. Carth.
Elffew menyekfew vafarnap		Dom. I. post oct. Ep.
Mafod vafarnap		Dom. II. post oct. Ep.
Negyed vafarnapon ¹		Dom. III. post oct. Ep.
Ewthód vafarnapon		Dom. IV. post oct. Ep.

Miss. Rom.	Lectio	Evang.
Dom. II. post Ep.	Rom. XII. 6—16 ;	Joann. II. 1—12.
Dom. III. post Ep.	Rom. XII. 16—21 ;	Matth. VIII. 1—13.
Dom. IV. post Ep.	Rom. XIII. 8—10 ;	Matth. VIII. 23—27.
Dom. V. post Ep.	Col. III. 12—17 ;	Matth. XIII. 24—30.

Ezek után kimarad a Dom. V. post octavam Epiphaniæ, az utolsó mozgó vasárnap s mindjárt az állandó vasárnapok következnek :

Érdy K.		Miss. Carth. és Miss. Rom.
Kylenczben hagyo vafarnapon		Dom. in Septuagesima
Hethben hagyo vafarnapon		Dom. in Sexagesima
Faffang vafarnap		Dom. in Quinquagesima

Lectio.		Evang.
I. Cor. IX. 24— X. 5 ;		Matth. XX. 1—16.
II. Cor. XI. 19—XII. 9 ; ²		Luc. VIII. 4—16.
I. Cor. XIII. 1—13. ;		Luc. XVIII. 31—42.

Keresnünk kell most egy olyan évet, melyben a vasárnapok berendezése, száma megegyezik kódexünk vasárnapjainak berendezéseivel, számával.

Carthusiense ex Lit. 1173, (1520-ból) — tartom szem előtt. Ezekben az Epiphania utáni vasárnapok száma 5. A mai Missale Romanumban 6 vasárnap van felsorolva. A különbség azonban csak az elnevezésben van — az officium ugyanaz. A Missale Carthusiense a számítást az Epiphania octávája utáni vasárnapkal kezdi s a vasárnapokat Dominica I., II., III., IV., V. post *octavam* Epiphaniæ-nak nevezi, a Missale Romanum pedig az Epiphania utáni vasárnapkal kezdi a számítást s a vasárnapokat Dominica I., II., III., IV., V., VI. post *Epiphaniam* névvel illeti.

¹ Világos, hogy a «Negyed vafarnapon» felírás téves, mert a lectio és az evangelium a harmadik vasárnap lectiója és evangeliuma s megegyezik a Miss. Carth. és Miss. Rom. megfelelő vasárnapjának (Dom. III. post oct. Ep. és Dom. IV. post Ep.) lectiójával és evangeliumával. — Ugyanígy van az «Ewthód vafarnapon» felírással is. (A lectióknál helyes a felírás.)

² Kódexünkben a fordítás csak a XI. 23-ig van meg. Utána ezt a megjegyzést teszi az író: «Kynek zamlalafa fok, myt zenwedót legyen Chriftufnak es ez zent hytnek byzonfagaert».

Ismernünk kell e célból az octava utáni első vasárnapnak — Elffew menyekfew vafarnap — és husvét vasárnapjának dátumát. A közbeeső vasárnapokat aztán könnyen kiszámíthatjuk.

Ezzel a megfontolással arra az eredményre jutunk, hogy az Érdy-kódex vasárnapjainak berendezése, száma megfelel az 1525. év vasárnapjai berendezésének és számának. 1525-ben az Elffew menyekfew vafarnap (Dom. I. post octavam Epiphaniæ) jan. 15-én, a husvét pedig ápr. 16-án volt.¹

Iktassuk most e két dátum közé kódexünk vasárnapjait:

Mozgó vasárnapok	{	jan. 15. Elffew menyekzew vafarnap « 22. Mafod vafarnap « 29. Negyed vafarnap (helyesen III.) febr. 5. Ewthód vafarnap (helyesen IV.)
Állandó vasárnapok	{	febr. 12. Kylenczben hagyó vafarnapon « 19. Hethben hagyó vafarnapon « 26. Falfang vafarnap

A kódexben itt vége szakad a vasárnapok sorozatának. A sorozat teljessége kedvéért iktassuk még ide a husvétig való állandó vasárnapokat.

Állandó vasárnapok	{	márc. 5. Dom. I. Quadrag.
		« 12. Dom. II. Quadrag.
		« 19. Dom. III. Quadrag.
		« 26. Dom. IV. Quadrag.
		ápr. 2. Dom. Passionis
		« 9. Dom. Palmarum
		« 16. Pascha

Tehát a vasárnapok pontosan megfelelnek az 1525. egyházi év beosztásának. Ebből úgy hiszem világosan következik, hogy a kódex-író az 1525. év beosztását vette munkája vezérfonalául. S mivel a «Kys karachon»-tól kezdődő vasárnapok megfelelnek az 1525. év vasárnapjainak, a «Kys karachon» előtti vasárnapok szükségszerűen az 1524. év vasárnapjainak fognak megfelelni.

A kódexíró tehát 1524 Adventjével kezdte meg munkáját, s folytatta az 1525. év beosztása szerint.

Ezek után csak Veinstein-Heves Kornélnak egy mellesleg tett megjegyzésére óhajtok reflektálni. Nem tudni milyen alapon, egyszerűen kimondja, hogy «Horváth Cyrillnek, az Érdy-kódex koráról kockáztatott megjegyzése nem állja meg a helyét».² Úgy látszik azonban, hogy az

¹ Knauz: Kortan. 26. naptár. 466. l.

² Veinstein-Hevess Kornél: A Jordánszky és Érdy-kódex. Nyr. XXIII. 271.

összes vélemények között mégis Horváth Cyrillé járt legközelebb az igazsághoz. Horváth Cyrill ugyanis Pelbárt egy helyéből kiindulva, azt következteti, hogy: «1476-tól már most «közel ötven év» 1526 előtt nem sokkal lehetett, noha mindemellett 1526 előttre teendő.»¹ — Úgy látszik fentí kutatásunk eredménye s Horváth Cyrill véleménye kölcsönösen megerősítik egymást. A «közel ewthwen eztendew» számításunk szerint körülbelül 48 év.

ÁBRAHÁM LAMBERT.

Melius Juhász Péter.

Négy éneke jelent meg Meliusnak a Szilády-féle Régi Magyar Költők Tára legutóbbi kötetében. Irodalmtörténeti körülményeink miatt nem remélhetjük, hogy a közel jövőben több munkája is publikáltatnék, ezért itt az ideje megállapítani: miben is áll hát Meliusnak irodalomtörténeti jelentősége?

Neve ma fogalom. *Kanyaró Ferenc* előtt: «A nemes születésére kevés Meliusnak legfőbb sikere csak annyi, hogy élte delén egy uralkodni vágyó s minden más meggyőződést lábbal tiporni kész pártnak lázító vezére.»² *Pokoly József*: «a magyar reformátusságnak századokon át nemcsak vezére, hanem egyszersmind legjellegzetesebb képviselője.»³ E két véglet között szabadon csapong az értékelés. S nem tévedek, ha közülök legobjektívabbnak *Horvát Cyrillét* tartom: «Komolyan, világosan szól, ritkán szintelen vagy untató; de izlése zordon, ereje durvasággal vegyül s az ótestamentom legsötétebb lapjaira emlékeztet. Van benne valami rideg, sőt visszataszító; volt esze, de ritkán tudott szeretni, olvadni, lelkesedni; az érzések közül inkább az ószövegség hatalmas, profétai haragját érezte.»⁴

Ám, e színes szavak mögött kevés van az igazi Meliusból. Amint nem volt ő lázadó párt lázító vezére, azonképen nem az ótestamentom megtestesült boszúja, kinek lelke csupán haraggal, gyűlölettel lett volna tele. Ő egy darab magyar XVI. század, korának erényeivel, hibáival együtt. Épen ezért igazi jelentősége sem a magyar kálvinista egyház megalapítása. Intézményeket nem emberek létesítenek, hanem a kor alkotó vagy pusztító árja. De eszméket emberek növelnek nagygyá. S Melius egy eszmének volt ápolója. Mi volt ez eszme? A XVI. században aligha tudták ezt biztosan. Az embereket titkos vágyak, érzések gyötrik; nincs e vágyaknak határozott alakjuk, de zsongnak s cselekvésre készítik urukat. Mint a sötétben járó épencsak hogy megérzi, hol biztos a talaj lába alatt, úgy e forrongó korszak emberei is csak azt tudják, hogy a töröktől és némettől sujtolt, belső villongások által elkésértett, a természettől pusztított magyarságnak egyetlen reménysége, egyetlen megmentője az Isten.

¹ Temesvári Pelbárt és kodexeink. 34. l.

² *Dávid Ferenc*. Kolozsvár, 1906. 15. l.

³ *Az erdélyi református egyház története*. Bpest, 1904. 123. l.

⁴ *A régi magyar irodalom története*. Bpest, 1899. 212. l.

Embernek nem hisznek, mert az ember rossz, hisz' ő az oka minden nyomornak. Egyedül Isten a sötétben bolyongók vezére. Ki ez az Isten? Nem Jézus szerető atyja. Hol a kór immár a lelket támadta meg, ott nincs többé szelid orvosság. Csak Isten tudhatja megmenteni az embert, de ennek az Istennek aztán — épen nagy felelősséggel járó munkájáért — nagy hatalom is adatott: sujtol, ha intéseitől eltérünk; büntet, ha parancsait megszegjük. Aminthogy az orvos is elevenbe vág, ha az élet forog kockán. Zordon-e ez orvos, boszúálló-é ez Isten? Nem. De az ember ezt fel nem foghatja . . .

Melius Isten mindenható erejének volt hirdetője. Az volt rendelkezése, hogy meggyőzze embertársait arról: a pusztuló magyarság megmentése érdekében föltétlenül meg kell hódolnunk végzetünk előtt. De vajjon egyedül ez volt-é a helyes megoldási mód? Ezt a kérdést szokás Melius megítélésénél fölvetni. Gondolatom szerint tévesen. Dávid Ferenc például úgy találta, hogy korának erkölcsi züllöttségén hathatósabban segít akkor, ha az ember önbeesérzetét növeli. Én ezt a megoldást valóban fönsége-sebbnek is találom. De ki mondja meg, vajjon a lelki betegeket mi gyógyítja meg: az orvosi tudomány képében munkáló emberi ész, avagy a láthatatlan, kiszámíthatatlan, de titkon segítő Valami, amit különféle nevek-hen hol Istennek, hol a szervezet ellentálló képességének, stb. nevezünk? Nem, ne azt kérdezzük: igaza volt-é Meliusnak Dávid Ferencel szemben; hanem azt: segített-é korának társadalmán? S csak ha erre a kérdésre igen-nel tudunk felelni: — találtuk meg a helyes értékelés szempontját.

De hol itt az irodalomtörténeti szempont? A stilusban. Meliusnak, századának darabos, sértő, de mindenképen őszinte stilusában. Ezek az emberek nem tudtak hazudni. Nehéz ma megértenünk, mi lehetett akkor vonzó egyéniségükben, avagy stilusukban, mely egyéniségüknek hű tükre. De éreznünk kell, hogy minden szavukban lelkük dobban. Írásaikat olvassa, nem elég a szókbán, mondatokban csupán gondolatokat keresnünk, hanem hozzá kell képzelnünk írójuk egyéniségét, a jellemző taglejtést, a szem játékát, a test nyugalmát vagy önkénytelen mozdulatait, melyekkel írásait kísérette volna, ha azokat elmondja; hozzá kell képzelnünk a hang lágyabb vagy erősebb voltát, a nyomatékos vagy felületen elsikló modort, a meggyőződés vagy hamis tudat hangnyomatát: s akkor majd élénk fog tűnni, mily találó erejű ez a száraz, néha enigmatikus beszéd.¹

A stilusnak ez őszinte, a léleknek e nyers formája nemcsak Melius sajátja. Ilyen volt az egész magyar XVI. század. Nézzünk körül. A jobbágy agyon van gyötörve a sok adó és rossz termésű évek miatt; az alsóbbrendű papság előjáróinak kapzsisága következtében. Ezeknek a lelke elfásult. A boszú érzete nem a bibliából plántálódott szívükbe, mert ott volt az élettől való elkedvetlenedéssel együtt. Harc vagy békés nyomor — rájuk

¹ Ibsen hőseit jellemezte e szókkal *Péterfi Jenő*. Mondatát némi változtatással vettem át. (*Összegyűjtött munkái*. II. köt. 246. l.)

nézve ugyanegy volt. S a végvári vitézek? Hát ezek a tipikus ősmagyarok naponkénti vérontásban durvultak. Mert akár portyáztak, akár raboltak, akár szabályszerűen hirdetett harcban volt részük, ellenségeskedő gyűlölet dulta keblüket. Még a szerelemben sem tudtak gyöngédek lenni. Jellemző, hogy asszonyokat szerettek, kiknek — mert lehetett — sok minden szabad volt. A lányok csak az erkölcsök finomodásával majd a XVIII. század végén foglalják el helyüket — a szerelmi poézisben. S a főurak? Összeomlott alkotmányos rendünk roncsain egymás ellen fenekedtek. A magyar részek pénzügye elszomorító. János Zsigmond szegénysége vetekedik Ulászlóéval; környezetében egyik-másik főúr kölcsönzéssel próbál magának szomszédja ellen új, meg új kiváltságokat kicsikarni... Ez a század valóban elszomorító képét mutatja az erkölcsi züllöttségnek.

Mi adott erőt ily korban a prédikátoroknak? Küldetésükben való rendületlen hitük, igazságukban való tántoríthatatlan bizodalomuk. Fanatikusok voltak e csodálatos kitartású emberek, önértékük fanatikusai. Mondjuk-e, hogy elfogultságukban igazságtalanok voltak? A szenvedély hajtotta őket, a pártszenvedély. És a pártszenvedély nem ismer szentséget, ha nem sajátját... Durvának kellett lennie e prédikátorok lelkének, mert erősnek kellett lennie.

A század suhanó szele apránkint magával ragadta a levált sebeket s a jobb kor, mely az ellenreformációval társadalmunkra köszöntött, immár lélekben megújodott emberekre talált. A katolikus Pázmánynál csendül meg a meggyógyult magyar lélek első nyugodt fohásza. De hol lett volna e nyugodtság a protestáns prédikátorok nélkül?

BORBÉLY ISTVÁN.

Török korból eredő népdal.

Az Irodalomtörténet I. évfolyamának 62. lapján szó van az *Amott kerekedik egy fekete felhő* kezdetű dalról. E dalnak a Pálóczi Horváth Ádám-féle kéziratos gyűjteményben található változatát *kuruc dalnak* s a második versszakaszát *Horváth Ádám szerzeményének* állítja a cikkíró. Az első állítás némi módosításra szorul. Ez azonnal nyilvánvalóvá lesz, amint a töredékes dalt folytató soraival közlöm.

Amott kereködik egy fekete főlhő,
Abba tollászkodik egy fekete holló:
•Várj mög holló, várj mög! hagy üzenök tüled
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak.

Könnyen mögüsmehed annak háza táját;
Piros rúzsák lepik aranyalma fáját,
Gyémánt az ablaka, üveg az ajtaja,
Magának kék szöme, aranyszínű haja.

Ha kérdi: hogy vagyok? mongyad: hogy rab vagyok,
A török udvarba talpig vasba vagyok,
Könyékig bilincsbe, örökös sütétbe,
Nem tekinthetek mán mátkám kék szömébe.

A másik — szerintem téves — állítás, hogy a dal második versszakasza Horváth Ádám szerzeménye. Nekem más véleményem van. Azt hiszem, Horváth Ádám, mikor megkeresztelte, mint saját szerzeményét, tévedett. Még azt sem hihetem el, hogy Horváth Ádám a népies változatát alakította nem népiesé.

Népies változatát Kriza jegyezte le :

Tudom, megismered
Az én rózsám házát.
Ónos az ablaka,
Üveg az ajtaja,
Az ablak alatt van
Egy édes almafa.

(Magyar népköltési gyűjtemény. III. köt. 33—34. l.)

A Krizánál található változatban madártól való levél küldéséről van szó; befejezésül a mi harmadik versszakaszunk első sora következik : a *Ha kérdi: hogy vagyok? Mond meg: hogy rab vagyok.* Krizánál nincs is belőle többre szükség. Krizánál nem az fáj a rabnak, hogy nem tekinthet már a mátkája szemébe; hanem, hogy a szemét kisírta, haja megöszült, szíve gyötrelemben van. Mindez nem történik, ha az almafa gazdáját nem ismeri meg; mert a rózsája ablakja alatt levő almafának :

Édes az almája,
Hamis a gazdája. . .

Mindezzel csak azt akartam feltüntetni, hogy a mi harmadik versszakaszunk, a *Ha kérdi: hogy vagyok?* kezdetű, épen úgy alkotó részét teszi a Kriza-féle népies változatnak, mint a mi kevésbé népies dalunknak.

Ha már most azt mondjuk, hogy Horváth Ádám szerzette a kérdéses versszakaszt; miért nincs meg kéziratos gyűjteményében a most bemutatott versszakasz is?

Horváth János úr szíves volt Horváth Ádámnak az Akadémiában őrzött kéziratát megnézni, s arról értesít, hogy a 231. lapon levő 300. számú kérdéses dal után nyomban, sőt szorosan utána a 301. számú dal következik. Ebből pedig azt kell következtetnem, hogy mikor Horváth Ádám a dalt lejegyezte, a harmadik versszakaszcól mit sem tudott; mert ha csak homályosan is emlékszik ilyesmire, akkor üres helyet hagy s későbbben, ha eszébe jut, oda írja. Arról meg szó sem lehet, hogy a szerző ne tudja versszakaszát, a nép pedig dalolja. Ez is különösen hangzik: Csongrádon tudják az egész dalt, Erdélyben a változatát dalolják, a szerző pedig csak a töredékét ismeri saját szerzeményének. Ezt kellene mondanunk, ha a kérdéses versszakaszt Horváth Ádámtól eredőnek tartanók. Horváth tévedésből keresztelte meg ezt a versszakaszt.

Másik feltevés, hogy a nép toldotta Horváth kérdéses versszakaszához a most bemutatottat: a harmadikat. Ha a nép toldja hozzá a harmadik versszakaszt a kérdéseshez, akkor népköltésünk idevágó adatai szerint az új versszakasz utolsó sora nem arról fog szólni, hogy nem te

kinthet már mátkája szemébe; hanem, hogy: *Kiapad a szemem a nagy setétségbe*. Ezt meg fogja mondani mindenki, ha a magyar népköltést figyelmére méltatja.

Lehetetlen észre nem venni, hogy amint egyszer beledalolja a nép a *Rab vagyok*-féle versszakaszba a *könyékig bilincsb*en s az *örökös setében* való állapotot, az ezekkel szoros összefüggésben levő *szem kiapadás*-ról sem felejtkeznek meg. Így látjuk ezt az eddig bemutatott népies változatokban.

Annak a török udvarbeli, a művelt osztályhoz tartozó, sínlődő rabnak a szerelme fejt meg, hogy a második versszakasz egészen és a harmadiknak az utolsó sora miért nem maradt meg népiesnek? Szerelme oly nagy volt, hogy mátkájának még az ablakát is gyémántnak, almafáját aranyalmát termőnek hitte lenni, mely versszakasz Thalynak tetszett, mint ezt a *Régi magyar vitézi énekek* gyűjteménye II. kötet 334. lapjáról látjuk. Csak e szerelmes rabnál van megokolva eme népies sornak: *Kiapadt a szemem a nagy setétségben*, mint ez a népies dalainkban olvasható, a harmadik versszakasz utolsó sora szerint való — nem népiessé — alakítása.

Ezzel szemben a nép, mint Erdélyi János: *Népdalok és mondák* II. k. 134. lapján közölve van, kihagyta az előtte érthetetlen, az aranyalma fájáról zengő második versszakaszt, ilyen almát a természetben nem talál; mellözte a nem szerinte való utolsó pár sorát is a harmadik versszakasz-
nak. Megkapta azután ama törökkorbéli népies dalt, melyet Thaly említett műve idézett lapján kicsinyelt, pedig ez a magyar népköltés szerint való dal, nem pedig a most bemutatott, melynek utolsó soraiért Thaly sóvárgott.

KÁLMÁNY LAJOS.

Lord Byron magyar Gáborja.

Lord Byron *Werner vagy Az örökség* című drámája 1822-ben jelent meg és általános csalódást okozott. Hiába keresték benne azt a költői erőt, amellyel a nagy romantikus annyira el tudta bűvölni kortársait. Ezt a drámát elhibázott munkának kellett tartani és a költő irodalmi ellenfelei nem is hallgatták el kicsinylésüket. Az irodalomtörténeti kritika enyhített ugyan az elítélő bírálaton, de azért lényegében nem módosította az egykorú felfogást. Wernerben nem az igazi Byron szólalt meg és bár tárgya saját bevallása szerint mélyen markolt lelkébe, még sem csalta ki belőle azt a költői megnyilatkozást, amelyet mindenki várt a Childé Harold szerzőjétől. Jellemző, hogy akadt oly vélemény is, mintha nem is Byron, hanem Georgina, Devonshire hercegnője (1757—1806) írta volna ezt a drámát. (F. Leveson Gower kockáztatja ezt a különös véleményt. L. Byron's Works. Poetry V. Ed. by E. H. Coleridge, London, 1905. 329—333. l.).

Bár *Werner* költői és irodalomtörténeti értéke nem közelíti meg Byron nagy alkotásait, mégis számot tarthat közelebbi érdeklődésünkre is, mert alakjai közül sűrűn juttat szerepet a magyar Gábornak.

A darab cselekvénye az 1630-as évek idejében játszik, de Byron nem törekszik korhúségre. A kor a mesének csak külső kerete. Színhelye Né-

metország egy kis városa, közel a sziléziai határhoz, majd pedig Prága. A cselekvény főbb mozzanatai a következők: Werner a dráma hőse nagy szegénységgel küzd. Zajos ifjúsága miatt dúsgazdag atyja, egy eldkelű cseh gróf, kitagadta az örökségből, de ennél is nagyobb baj, hogy a család egyik távoli rokona, Stralenheim meg akarja kaparintani az örökséget. Mindkettő siet Prága felé, mindegyik meg akarja előzni a másikat, mert azokban a zavaros időkben akárhányszor az erőszak győzedelmeskedett a jögon. A véletlen úgy akarja, hogy Stralenheim ugyanazon házba kerül, amelyben Werner lakik. Szerencsére nem ismeri fel rögtön és nem is tudja meg, hogy oly közel van ellenfeléhez, akit eddig is tervszerűen üldözött. Stralenheimmel egyidőben érkezik két idegen: *a magyar Gábor* és egy német ifjú, akiben Werner rég nem látott fiát, Ulricot ismeri fel. Ez az Ulric tudniillik nagyapja házánál nevelkedett fel, se atyja, se anyja nem láthatta. A két ifjú Stralenheimot a megdagadt Odera folyóból mentette ki s azóta vele utaznak.

Gábor katona volt és sok kalandon esett át. És bár bizonytalan a jövője, mégsem fogad el jutalmat a gazdag Stralenheimtól megmentéséért. Szerinte Ulricé a nagyobb érdem. Büszkesége nem engedi meg, hogy jutalmat várjon, nagylelkűsége pedig arra indítja, hogy ő, a szegény zsoldos, felajánlja pénzét Wernernek.

Ez utóbbi felismeri Stralenheimban régi ellenségét. Tudja, hogy csakis szökéssel kerülhet ki a bajból, mert Stralenheim is sejtí, hogy a Werner név mögé a gazdag Siegendorf gróf kitagadott örököse rejtőzik, akit most, a legutolsó és legalkalmasabb pillanatban el kell fogatni. Vár is Frankfurtról katona-örtséget, hogy Wernert elfogathassa, még mielőtt az Csehország felé szökhetne, de egy váratlan esemény új fordulatot ad küzdelmüknek. Werner egy titkos ajtón Stralenheim hálószerbájába jut. Ellensége élete kezében van, de ő megelégszik azokkal az aranyokkal, amelyeket Stralenheim asztalán talál. A lopás gyanuja Gáborra irányul. Hiába tiltakozik ellene, hiábavaló ártatlanságának minden bizonyítéka, el akarják fogni. A lopást csakhamar egy sokkal súlyosabb bűneset feledteti el. Stralenheimot az éjszaka megölték. Mindenki Gáborban látja a gyilkost, aki nyomtalanul eltűnt. . . .

A cselekvény későbbi színhelye Werner kastélya Csehországban. Megtudjuk, hogy fia, Ulric jegyet váltott Stralenheim leányával és meg tudjuk azt is, hogy Werner még mindig keresteti az állítólagos gyilkost, Gábort. Egy véletlen alkalommal ráakad. A prágai templomban valaki régi nevében szólítja: Werner! Amint megfordul, maga előtt látja a régóta keresett magyart, ki azonban a következő pillanatban eltűnik. Később mégis maga megy Siegendorf kastélyába: Úgy tudja, keresteti, tehát megjött!

A gróf a szemébe vágja a régi gyanut, melyet oly sok egyező körülmény támogat. Gábor azonban nagy nyugalommal elhárítja magáról a vádat és határozottan rámutat a gyilkosra: a gróf fiára, Ulricra! Elbeszéléséből értesülünk Ulric előbbi életéről, meg tudjuk, hogy martalócook élén állott, hogy Gábor Frankfurtról csatlakozott hozzá. Saját szemével látta a gyilkosságot, melyet Ulric nem is tagadhat le.

Werner elszörnyűködve fia tettén, megigéri Gábornak, hogy meg fogja védeni — még saját fia ellenében is. A magyar fegyver nélkül jött ugyan a kastélyba, — de amint mondja nem egyedül van Prágában és a titok csakhamar kitudódnék, ha eltennék láb alól.

Werner előbb egy toronyban ad neki menedéket, majd menekülésre unszolja. Gábor a gróf ajándékaival távozik. Ebben a pillanatban érkezik oda Ulric, aki gyilkossága egyedüli tanuját örökre el akarja némitani. Heves jelenet következik atya és fiú között. Werner kitagadja Ulricot, aki régi cimboráihoz siet és Werner megrendülve gondol atyja átkára, amely rajta és fián olyan szörnyen beteljesedett.

A dráma meséje nem a költő leleménye, Ő maga mondja a bevezetésben, hogy azt teljesen átvette a Lee-nővérek Canterbury Tales című gyűjteményének egy elbeszéléséből, (The German's Tale, Kruitznér), melyet Harrieth Lee (1757—1851-ben) írt és adott ki a gyűjtemény negyedik kötetében, 1804-ben.

Byron azonban még többet is mond. «Átvettem a jellemeket, a tervrajzot, sőt akárhányszor az elbeszélés nyelvét is. . . Fiatal koromban (azt hiszem, tizennégy éves voltam) olvastam először ezt az elbeszélést, mely igen mély hatást gyakorolt rám.» Kruitznér csakugyan tartós nyomot hagyott a költő lelkében, mert már 1815-ben akarta ezt a mesét dramatiszálni. De ennek az első feldolgozásnak csak egy töredéke maradt meg.

Lee elbeszélése a régi regényirodalomnak egy valamikor nagyon kedvelt terméke a szentimentális irány minden ismert mozzanatával, összes jellemző vonásával. Erkölcsi célzata miatt sokan szívesen olvasták, köztük Byron szigorú és sokszor igazságtalanságba tévedt első bírálója, Maginn is, aki Blackwood Magazineban (XII) a legnagyobb elragadtatás hangján szól Lee meséjéről. . . inferior to no English novels whatever, excepting only these of Fielding, Sterne, Smollett, Richardson, Defoe. . .

Mai izlésünk persze nem osztja ezt a véleményt. A terjedős elbeszélés moralizáló hangját másként ítélték meg száz évvel ezelőtt.

Maginn nem győzi eléggé hangsúlyozni, hogy Byron műve menyire alatta marad Harrieth Lee novellájának, melynek még részleteiben is hű, de erőtlen utánzása. Semmi eredetit, a költői lelemény egy árva nyomát nem fedozi fel a drámában.

Utána senki sem vetette fel az eredetiség kérdését és csak jóval később, 1891-ben mutatta ki Stöhsel a két mű pontos egybevetése után, hogy Byron mely vonásokban tért el forrásaitól. (Erlanger Beiträge zur Engl. Phil. Herausgegeben von H. Varnhagen XI. Lord Byron's Trauerspiel Werner u. seine Quelle. Karl Stöhsel, Erlangen, 1891.). Némileg más megállapodásra jut, mint a legelső bíráló. Igaz ugyan, hogy a dráma megtartotta az elbeszélés erkölcsi alap gondolatát, hogy sok részletet is vett át a főcselekvénnyel együtt, — de azért még sem lehet rá fogni, mintha *teljességgel* irodalmi utánzás volna.

A német filológus pontos összehasonlítása meggyőz ugyan Maginn állításainak túlzásáról, de azért vajmi szegényes védelem, ha egy nagy költő valamely művéből apránként kell kihámozni azokat az egyes és

akárhányszor lényegtelen mozzanatok, amelyek eredetisége mellett szólnak. Az önállóságot felesleges hangsúlyozni, hiszen Byron maga sem tartotta ezt a drámáját eredeti alkotásnak.

A mondottakból világos, hogy a magyar Gábornak szerepe és jelleme nem Byron költői alkotása. Olyannak rajzolja, mint amilyenek forrásában látta. A XVII. század zsoldos katonáinak típusa ez a magyar, kit jó vagy rossz szerencséje ide-oda sodort már. A harmincéves háború nem egy harcosára illenék az a leírás, amelyet Lee elbeszélésében olvasunk róla. Gábor fellépése nem vall előkelő származásra; külseje se valami behízselő, nem olyan kellemes, mint a milyen a honfitársaié általában. Nem igen bíznak meg benne. Kémnek tartják, és csak természetes, hogy a gyilkosság gyanuja is reá hárul rejtélyes eltűnése után.

Byron nem változtatott lényegesen Gábor alakján, bár drámájában valamivel előnyösebb színben mutatja be. — A magyar szerényen elhárítja magától Stralenheim megmentésének érdemét, jutalmat nem fogad el érte szegénysége ellenére is meg akarja osztani pénzét Wernerrel, (ez a vonás nincs meg az elbeszélésben) határozottan, férfiasan viselkedik sokszor, amikor önérzetét sértik meg. Jó tulajdonságait némi módosítással Byron fokozta a maga művében. De alapjában véve mégis csak Lee «Hungarianje» a harmincéves háború zsoldos harcosa, ki korán kezdte meg az életet, ki azzá lett, amivé a viszonyok formálták.

Ha van is tehát némi különbség Lee és Byron magyarja között, ez a különbség nem lényeges, mert az eltérés oka nem más felfogásra, hanem csakis jelentéktelen külsőségekre vezethető vissza. Megjegyzendő még, hogy a magyar obsitosnak az elbeszélésében nincsen neve, «the Hungarian» néven szerepel mindenütt. Byron nevezte el Gábornak, hihetőleg Bethlen után. Hiszen ezt a fejedelmünket magyar nevén ismeri a külföld, így ismeri pl. Schiller is, kinek történeti művét a 30-éves háborúról Byron igen jól ismerte (l. Th. Moore: Byron's Life, Letters and Journals. 47 l.). De bárhonnan vette volna is a nevet, az az egy kétségtelen, hogy a nagy erdélyi fejedelem kölcsönözte oda nevét a harmincéves háború magyar harcosának.

FEST SÁNDOR.